

FRIEDRICH NIETZSCHE

Wagneri juhtum

Nietzsche contra Wagner

Saksa keelest tõlkinud Jaan Undusk

Tõlgitud väljaandest:

Friedrich Nietzsche

Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe in 15 Bänden, Bd. 6

Toim Giorgio Colli, Mazzino Montinari

München, Deutscher Taschenbuch Verlag

Berliin, New York, De Gruyter, 1999

Väljaanne on valminud koostöös Eesti Teaduste Akadeemia Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse uurimisprojektiga „Tsiiviliseeritud rahvuse teke: dekadents kui üleminek 1905–1940“ (PRG 1667).

Toimetanud Lauri Eesmaa

Korrektuuri lugenud Katrin Kern

Kujundanud Maris Kaskmann

© Tõlge ja saatesõna. Jaan Undusk ja Loomingu Raamatukogu, 2024

Kaanepilt. Hans Olde ofort haigest Friedrich Nietzschest tema eelviimasel eluaastal (1899)

Kolleegium

Toomas Haug, Tiit Hennoste, Maarja Kangro, Lauri Kitsnik, Hasso Krull,

Maria-Kristiina Lotman, Ilona Martson, Mati Sirkel, Elle-Mari Talivee,

Marek Tamm, Jaak Tomberg, Udo Uibo

Toimetus

Harju 1, 10146 Tallinn

Tel: 627 6425

E-post: LR@loominguraamatukogu.ee

Trükkinud Tallinna Raamatutrükikoda

ISSN 1406-0515

ISBN 978-9916-713-81-5 (trükis)

ISBN 978-9916-713-82-2 (epub)

WAGNERI JUHTUM

Moosekandiprobleem

EESSÕNA

Ma teen endale asja pisut kergemaks. Kui ma selles kirjatöös kiidan Wagneri arvel Bizet'd, siis mitte üksnes puhtast kurjusest. Paljude naljakate asjade seas toon ma esile ka selle, millega ei tasu nalja teha. Wagnerile selg pöörata oli mu saatus; seejärel taas midagi meeldivat leida – minu võit. Ilmselt pole keegi olnud wagnerlusega ohtlikumalt kokku kasvanud, keegi end selle vastu ägedamalt kaitsnud, keegi rohkem rõõmustanud, kui sellest lahti sai. Pikk lugu! – Mis sõna sel puhul tarvitada? – Kui ma oleksin moralist, siis kes teab, milleks ma seda võiksin nimetada! Võib-olla et enese ületamiseks. – Aga filosoof ei armasta moraliste... Ta ei armasta ka kauneid sõnu...

Mida nõuab üks filosoof endalt enne ja pärast kõike muud? Ületada endas oma aeg, saada „ajatuks“. Millega tuleb tal järelikult kõige ägedamalt rinda pista? Sellega, milles ta just ise on oma aja laps. Olgu peale! Ma olen niisamuti kui Wagner selle aja laps, teisisõnu dekadent¹: ainult et mina sain sellest aru, ainult et mina kaitsesin end selle vastu. Filosoof minus kaitses end selle vastu.

See, mis mind sügavaimalt paelus, see on tõepoolest dekadentsi probleem, – mul oli selleks põhjust. „Hea ja kuri“ on vaid selle probleemi erikuju. Kes allakäigu tundemärkide suhtes silmad lahti hoiab, see näeb läbi ka moraali, – mõistab, mis varjub tema kõigepühama nime ja väärtusvalemite taga: vaesunud elu, lõputahe, suur väsimus. Moraal eitab elu... Säärase ülesande jaoks pidin varuma enesedistsipliini: – võtma seisukoha kõige haige vastu iseendas, Wagner kaasa arvatud, Schopenhauer kaasa arvatud, kogu modernne „inimlikkus“ kaasa arvatud. – Sügav võõristus, jahedus, kainenemine kõige ajaliku, ajastuomase suhtes: koos ülima sooviga saada Zarathustra silmaks, silmaks, mis vaatab tohutust kaugusest inimese kui tõsiasja peale, – näeb seda enda all...² Seks

1 Nietzsche kasutab mõisteid „dekadent“ ja „dekadents“ veel prantsuspärasel kujul (*décadent* ja *décadence*), tõlkes pole seda eripära esile toodud. – *Kõik joonealused märkused – kui pole osutatud teisiti – on tõlkijalt, nagu ka seletused nurksulgudes.*

2 Nietzsche poeetilise filosoofia peategelase Zarathustra silm kehastab nn üliinimese või üleinimese (inimliku piiratuse ületanud, tervikliku ja täiusliku tulevikuinimese) pilku oleviku fragmenteerunud tegelikkusele: „See on mu silmale kõige hirksam – näha inimest tükkideks kistuna ja laiali pillatuna nagu tapa- ja taplusväljal. / Ja kui mu pilk põgeneb olevikust minevikku: ikka sama leiab ta sääli: katkeid ja kehaosi ja julmi juhuseid – kuid

otstarbeks – milline ohver oleks olnud liiast? Milline „eneseületus“! Milline „enesesalgamine“!

Minu suurim elamus oli t e r v e n e m i n e . Wagner on vaid üks mu haigusi.

Mitte et ma tahaksin olla tänamatu selle haiguse vastu. Kui ma siin kirjatöös kehtestan väite, et Wagner on k a h j u l i k , siis hoolimata sellest ei pea ma vähem kehtivaks väidet, et ta on möödapääsmatu – filosoofile. Muidu võib ehk Wagnerita läbi ajada: filosoofil pole aga Wagneri eest pääsu. Ta peab olema oma aja halb südametunnistus, – selleks peab ta seda aega parimini tundma. Aga kelles leiaks ta moderni hinge keerdkäikude jaoks pühendunuma juhi, kõnekama hingetundja, kui seda on Wagner? Wagneris kõneleb modernsus oma i n t i i m s e i m a t keelt: ta ei varja ei oma head ega kurja, ta on kogu oma häbist lahti saanud. Ja ümberpöördult: kui Wagneri hea ja kuri on endale selgeks tehtud, siis on lõpparve tehtud vaat et ka modernsuse v ä ä r t u s e g a . – Ma saan sellest täiesti aru, kui üks tänapäeva muusik ütleb: „Ma vihkan Wagnerit, aga mingit muud muusikat ma enam ei talu.“ Ma saaksin aga aru ka filosoofist, kes teataks: „Wagner r e s ü m e e r i b modernsuse. Pole parata, kõigepealt peab olema wagneriaan...“

ei ainustki inimest!“ (Friedrich Nietzsche, *Nõnda kõneles Zarathustra. Raamat kõigile ja ei kellelegi*. Tartu, Eesti Kirjanduse Selts, 1932, lk 146, tlk Johannes Palla, red Johannes Semper).

WAGNERI JUHTUM

Kiri Torinost, mai 1888

*ridendo dicere severum...*³

1

Ma kuulasin eile – usute või mitte – Bizet' meistriteost kahekümnendat korda.⁴ Ma pidasin jälle vastu leebes hardumuses, ma ei lasknud sealt jalga. See võit oma rahulolematuse üle paneb mind imestama. Säärane teos teeb ju täiuslikumaks! Seejuures saadakse ise „meistriteoseks“. – Ja tõepoolest paistsin ma endale alati „Carmenit“ kuulates olevat rohkem filosoof, parem filosoof, kui ma endale muidu paistan: nii pikameelseks muutunult, nii õnnelik, nii indiaalik, nii paikne... Viis tundi istumist: pühaduse esimene aste! – Tohin ma öelda, et Bizet' orkestrikõla on peaaegu ainus, mida ma veel talun? Too teine orkestrikõla, mis nüüd käib üle kõige, wagnerlik, ühtaegu brutaalne, kunstlik ja „süütu“, ning mis seega kõneleb korraga moderni hinge kolmele meelelaadile, – kui kahjulik on mulle see wagnerlik orkestrikõla! Ma kutsun seda sirokoks. Vaevahigi tõuseb mul sellest otsaette. Minu ilusad ilmad on möödas.

See muusika näib mulle olevat täiuslik. Ta astub esile kergelt, nõtkelt, viisakal moel. Ta on armastusväärne, ta ei hignista. „Hea on kerge, kõik jumalik kõnnib õrnul jalul“: minu esteetika esimene lause.⁵ See muusika on õel, rafineeritult fatalistlik: samas jääb ta populaarseks – temas on rassi, mitte üksikisiku rafineeritust. Ta on rikas. Ta on pretsiisne. Ta ehitab, organiseerib, saab valmis: seega on ta vastand muusikalisele polüübile, „lõputule melodiale“.⁶ Kas on eales kuuldud lavalt valu-

3 Kõnelda naerdes tõsistest asjadest... (Ladina k.) Rooma luuletaja Horatiuse „Satiiridest“ tuleneva maksiimi *ridendo dicere verum* („kõnelda naerdes tõtt“) ümbersõnastus. Vrd Friedrich Nietzsche, *Ecco homo. Kuidas saadakse selleks, mis ollakse*. Vagabund, 1996, lk 126, tlk Jaan Undusk.

4 Georges Bizet' ooper „Carmen“ (1875), mille aluseks on Prosper Mérimée samanimeline novell (1845). Muusikateoste puhul märgivad aastaarvud siin ja edaspidi lavaletoomise aega.

5 Kergejalgsus ja tantsulisus on Zarathustra juhtmõtted: „...kel kerged jalad, jookseb üle mudagi ja tantsib nagu pühitud jääl“ (*Nõnda kõneles Zarathustra*, lk 313).

6 Saksa *unendliche Melodie* – selle väljendiga iseloomustas Wagner kirjutises „Tulevikumuusika“ (1861) oma lavateoste melodikat, kus perioodiline korduvus asendati helijärje katkematu liikumisega, mis pidi muusika vabastama tema tantsulistest ülesehitusvormidest ja andma teosele totaalse ühtsuse. Nii sündis omamoodi muusikaline sisemonoloog või teadvuse vool, mida liigendas juhtmotiivide pidev vaheldumine.

lisemaid traagilisi aktsente? Ja kuidas need veel saavutatakse! Ilma grimassideta! Ilma valerahategemiseta! Ilma suurt stiili v a l e t a ! – Lõpetuseks: see muusika võtab kuulajat intelligentsena, võtab teda muusikuna, – ka s e e t õ t t u on ta Wagneri vastand, kes, olgu mis ta muud oli, oli igatahes kõige e b a v i i s a k a m geenius maa peal (Wagner võtab meid nõnda nagu – –, ta ütleb Ühte asja nii sageli, et see tekitab ahastust, – et seda viimaks usutaksegi).

Ja veel kord: ma muutun paremaks inimeseks, kui mind kõnetab too Bizet. Ka paremaks moosekandiks, paremaks k u u l a j a k s . Kas võib veel üldse paremini kuulata? – Ma matan oma kõrvad sellest muusikast veelgi s ü g a v a m a l e , ma kuulen selle algpõhjust. Mulle näib, nagu elaksin läbi selle teket – ma värisen mõne väljakutse ohtlikkuse ees, ma vaimustun õnnestumistest, milles pole süüdi Bizet. – Ja kummaline, et ma õigupoolest ei mõtlegi sellele, või siis e i t e a , kui väga ma sellele mõtlen. Sest mulle tikuvad sel ajal pähe hoopis teistmoodi mõtted... Kas on tähele pandud, et muusika v a b a s t a b vaimu? Annab mõttele tiivad? Et saadakse seda enam filosoofiks, mida enam saadakse muusikuks? – Abstraktsioonide halli taevast läbib otsekui välgulöök; valgus on piisavalt ere adumaks asjade filigraansust; suured probleemid kerkivad haardeulatusse; maailm laiub ees nagu mäe otsast nähtult. – Äsja defineerisin ma filosoofilise paatose. – Ja nagu kogemata langeb mu rüppe v a s t u s e i d , kerge rahesaju jääd ja tarkust, l a h e n d a t u d probleeme... Kus ma olen? – Bizet teeb mind viljakaks. Kõik hea teeb mind viljakaks. Mul pole ühtki teist tänulikkust, isegi ühtki muud t õ e s t u s t sellele, mis on hea. –

2

Ka see teos lunastab; Wagner pole ainus „lunastaja“. Ta on hüvastijätt n i i s k e põhjamaaga, kogu Wagneri ideaali veeauruga. Juba sündmustik lunastab sellest lahti. Veel Mériméelt pärineb loogika teose kirgedes, sirgjoonelisus, r a n g e vältimatus; eeskätt on temas kuumale vööndile iseloomulikku, kuiva õhku, õhu *límpidezza*⁷. Siin on kliima igas suhtes teiseks muutunud. Siin kõneleb teistmoodi meelelisus, teistmoodi tundlikkus, teistmoodi lõbusus. See muusika on lõbus; aga see pole ei prantsuse ega saksa lõbusus. See on aafrikalik lõbu;

7 Kirkus, selgus (itaalia k).